

Makanns un citi, Apvienotā karaliste (McCann and Others, United Kingdom)

1995. gada 27. septembris

Eiropas Cilvēktiesību konvencijas

2. pants

Tiesības uz dzīvību

1. Ikviens tiesības uz dzīvību aizsargā likums. Nevienam nedrīkst ar nolūku atņemt dzīvību, izņemot tiesas sprieduma izpildi pēc apsūdzības noziegumā, par kuru likums paredz šādu sodu.
2. Dzīvības atņemšana netiek uzskatīta par šī panta nosacījumu pārkāpumu, ja tā notiek spēka pielietošanas rezultātā, kas nepārsniedz galējas nepieciešamības robežas:
 - a) aizstāvēt jebkuru personu pret nelikumīgu vardarbību;
 - b) lai veiktu likumīgu arestu vai aizkavētu likumīgi arestētas personas izbēgšanu;
 - c) veicot likumīgas darbības ar nolūku savaldīt dumpi vai sacelšanos.

Lietas būtība ir tāda spēka pielietošanas robežas, kura rezultātā personas var zaudēt dzīvību. Dilemma: kā dzīvības ir aizsargājamas - teroristu, kas gatavo akciju, kurā var iet bojā daudz civiliedzīvotāju, vai minēto civiliedzīvotāju.

Prasītāji ir Makanna, Farela un Savidža vecāki, kuru bērnus 1988.gada 6.martā Gibraltārā nošāva Speciālo gaisa spēku pārstāvji, kas pieder pie Britu armijas. Jau pirms 1988.gada 4.marta Apvienotās karalistes, Spānijas un Gibraltāra varas iestādēm bija informācija, ka pagaidu Īru republikāņu armija (turpmāk - ĪRA) plāno Gibraltārā izdarīt teroristisku aktu. Šajā datumā tika ziņots, ka ĪRA "kaujinieku grupa" ir redzēta Spānijas pilsētā Malagā. Britu un Gibraltāra varas iestādes bija izdarījušas pieņēmumu, ka ĪRA "kaujinieku grupa" veiks terorisma aktu, ievietodama spridzekli vieglajā automašīnā, un tā droši vien tiks uzspridzināta ar tālvadības ierīces palīdzību. Tika plānots apcietināt "kaujinieku grupu" pēc tam, kad viņi šo automašīnu ievēdīs Gibraltārā, lai vēlāk būtu pierādījumi tiesai. Tomēr šīs "kaujinieku grupas" locekļus varas iestādes uzskatīja par bīstamiem teroristiem, par kuriem gandrīz noteikti zināms, ka viņi ir bruņoti un, ja sastapsies ar drošības dienesta spēkiem, tad lietos ieročus vai uzspridzinās automašīnā ievietoto bumbu.

Savidžs tika redzēts 1988.gada 6.marta pēcpusdienā novietojam automašīnu Gibraltārā. Vēlāk viņš tika redzēts kopā ar Makannu un Farelu, vērojot vietu, kur bija novietota automašīna. Pēc tam visi trīs devušies prom no mašīnas. Pēc paviršas automašīnas apskates spridzināšanas speciālists ziņoja, ka šī ir mašīna, kurā atrodas spridzeklis. Šajā brīdī tika nolemts trīs aizdomās turētos apcietināt. Tam iepriekš jau bija sagatavoti civilās drēbēs tērpti Speciālo gaisa spēku kareivji. Šīs operācijas vadību Gibraltāra policijas komisārs nodeva šīs vienības virsniekam. Nepamatoti iedomājoties, ka trīs aizdomās turētie mēģina iedarbināt

automašīnā ievietoto bumbu, kareivji uz viņiem sāka šaut no neliela attāluma. Viņi tika nošauti.

Pie aizdomās turētajiem netika atrasti nedz ieroči, nedz arī detonatora tālvadība. Apskatē atklājās, ka Savidža novietotajā automašīnā nebija ne sprāgstvielu, ne bumbu. Tomēr sprāgstvielas tika atrastas citā vieglajā automašīnā. Pieteikumu par šīm slepkavībām 1988.gada 6.septembrī iesniedza Gibraltāra pulkvedis. Sēdi vadīja pulkvedis kopā ar zvērinātajiem, kuri bija izvēlēti no vietējiem iedzīvotājiem. Liecības deva 79 liecinieki, viņu vidū kareivji, policisti, operācijā iesaistītie cilvēki, kā arī zinātnieki un sprāgstvielu speciālisti. Saskaņā ar valdības izdotajiem norādījumiem tādi fakti kā militārā un drošības dienesta darbinieku identitāte, izietais apmācības kurss, apbruņojums un dienesta pakāpe netika atklāti. 1988.gada 30.septembrī zvērināto tiesa pasludināja spriedumu, ka tā bijusi likumīga personu nogalināšana. Neapmierināti ar šo spriedumu, prasītāji 1990.gada 1.martā uzsāka tiesas prāvu Ziemeļīrijas Augstā taisnīguma tiesā pret Aizsardzības ministriju. Ārlietu ministrijas valsts sekretārs savukārt izdeva rīkojumu, kas aizliedza tiesas procesu pret valsti. Prasītāji neveiksmīgi mēģināja panākt apstrīdēt šo rīkojumu tiesiskumu. Beizot 1991.gada 4.oktobrī lieta tika izbeigta.

Eiropas Cilvēktiesību tiesa vispirms jau rezumēja, ka 2.pants ir viens no Konvencijas pamatnoteikumiem. Tā uzskatīja, ka šī panta 2.daļā paredzētie izņēmumi ietver arī doto gadījumu. No 2.panta teksta ir noprotams, ka panta 2.daļā netiek norādīti gadījumi, kad dzīvības atņemšana ar nodomu ir pieļaujama, bet gan apraksta situācijas, kurās ir atļauts "pielietot spēku", kā iznākumā kādam bez iepriekšēja nodoma tiek atņemta dzīvība. Spēks jāpielieto tik lielā mērā, cik tas ir "pilnīgi nepieciešams", lai sasniegtu (a), (b), (c) apakšpunktos norādītos mērķus. Tiesa paziņoja, ka dzīvības atņemšanas gadījumi, kuri notikuši, pielietojot ieročus, ir jāpakļauj rūpīgākai pārbaudei, ņemot vērā ne tikai varas pārstāvju rīcību, bet arī citus apstākļus un tajā skaitā paredzētās akcijas plānu un vadību.

Salīdzinot nacionālos likumus un tiesu praksi ar ECK 2.panta noteikumiem, tiesa atzīmēja, ka Gibraltāra konstitūcijas 2.pants sakrīt ar ECK 2.pantu, ar izņēmumu, ka Gibraltāra konstitūcijā spēka pielietojums, kura iznākumā tiek atņemta dzīvība, ir pieļaujams, ja tas ir "saprātīgi attaisnojams" (*reasonably justifiable*), savukārt ECK to pieļauj tikai "galējās nepieciešamības" (*absolutely necessary*) gadījumā.

Lai gan konvencijā noteiktais standarts šķiet stingrāks un noteiktāks par nacionālajā likumā noteikto, valdība apgalvoja, ka, ņemot vērā to, kā tas nacionālajās tiesās tiek interpretēts un piemērots, pēc būtības starp šiem standartiem nav lielas atšķirības. Tiesa uzskatīja, ka atšķirība starp šiem diviem standartiem nav tik liela, lai uz tā pamata atzītu, ka ir pārkāpta ECK 2.panta 1.daļa. Kas attiecas uz izziņas izdarīšanu, tad tiesa atzīmēja, ka vispārējs aizliegums varas pārstāvjiem patvaļīgi atņemt dzīvību praksē nebūtu efektīvs, ja nepastāvētu iespēja pārskatīt varas pārstāvju spēka pielietojuma tiesīgumu. Pienākums aizsargāt tiesības uz dzīvību ietver prasību, ka jābūt efektīvai oficiālai izmeklēšanas procedūrai, ja varas pārstāvji personai dzīvību atņēmuši spēka pielietošanas rezultātā. Tomēr tas nebija tiesas pienākums - izlemt, kādā formā un kādos apstākļos šī izmeklēšana jāveic, tā kā pirmstiesas izmeklēšana, kurā

prasītāji bija juridiski pārstāvēti un kura ietvēra 79 liecinieku liecību uzklaušanās, bija notikusi. Bez tam prasītāju advokātiem bija iespēja nopratināt un konfrontēt svarīgākos lieciniekus, ieskaitot militāro un policijas personālu, kuri bija iesaistīti šīs pretterorisma operācijas plānošanā un realizēšanā, un iesniegt tiesai materiālus tiesas procesa laikā. Tomēr tiesa nebija ņēmusi vērā izmeklēšanas darbībās pieļautos trūkumus, kuri būtiski traucēja veikt slepkavību apstākļu pilnīgu, objektīvu un rūpīgu noskaidrošanu. Pamatojoties uz šiem faktiem, netika atzīts ECK 2.panta 1.daļas pārkāpums.

Tad tiesa faktus apskatīja 2.panta 2.daļas kontekstā. Attiecībā uz prasītāju apgalvojumu, ka dzīvības atņemšana bijusi iepriekš ielānota, tiesa deva atbildi, ka, lai šādam apgalvojumam piekristu, ir jābūt pārliecinošākiem argumentiem un liecībām. Tiesa neatrada pamatojumu pieņēmumiem, ka Aizsardzības ministrijā vai valdības augstākajos ešelonos būtu izdota pavēle par aizdomās turēto nogalināšanu vai ka priekšniecība kareivjus A, B, C un D būtu iedrošinājusi vai instruējusi to darīt, vai ka kareivji pēc savas iniciatīvas nolēmuši atņemt dzīvību aizdomās turētajiem. Nebija arī pierādījumu, ka varas iestādes devušas aplinku mājienus vai netieši iedrošinājušas kareivjus atņemt dzīvību aizdomās turētajiem. Kas attiecās uz pretterorisma operācijas organizēšanu un īstenošanu, tiesa ņēma vērā faktu, ka, saņēmušas informāciju par iespējamo terorisma aktu, Apvienotās karalistes varas iestādes tika nostādītas dilemmas priekšā. No vienas puses, tām bija pienākums aizsargāt Gibraltāra iedzīvotāju dzīvības, tajā skaitā arī militārā personāla dzīvības, bet no otras puses - pret aizdomās turētajiem pielietot pēc iespējas mazāk tāda spēka, kura rezultātā varētu tikt atņemta dzīvība, saskaņā ar pienākumiem, kuri izriet kā no nacionālajiem likumiem, tā arī starptautiskām tiesībām.

Tika ņemti vērā arī daudzi citi faktori. Pirmkārt, varas iestādēm bija darīšana ar ĪRA "kaujnieku grupu", kuras sastāvā bija personas, kas jau tiesātas par noziegumiem, kuri saistīti ar spridzināšanu, kā arī pazīstami sprāgstvielu speciālisti. Spriežot pēc tās iepriekšējās darbības, ĪRA bija parādījusi nevērību pret cilvēka dzīvību, tajā skaitā arī pret pašas biedriem. Otrkārt, varas iestādes bija saņēmušas iepriekšēju brīdinājumu par terorisma akta gatavošanu, un tādējādi tām tika dota laba iespēja izplānot savu rīcību un sadarbībā ar Gibraltāra varas iestādēm novērst gatavoto uzbrukumu un apcietināt aizdomās turētos. Varas iestādēm tomēr nebija pilnībā zināmi visi fakti, tādēļ tām sava darbība bija daļēji jābalsta uz nepilnīgām hipotēzēm. Kareivjus (A, B, C un D), kuri nošāva aizdomās turētos, tiešā priekšniecība informēja, ka mašīnā ir bumba, kuru aktivizēt var jebkurš no trim aizdomās turētajiem ar tālvadības palīdzību, kas varētu būt noslēpta pie viena no aizdomās turētajiem; ka bumba tiek aktivizēta, nospiežot pogu; ka viņi centīsies aktivizēt bumbu, ja sastapsies ar drošības dienesta spēkiem, tādējādi radot daudzus cilvēku upurus un smagus ievainojumus, un ka viņi, šķiet, ir bruņoti un pretosies apcietināšanai. Tomēr, kā vēlāk izrādījās, aizdomās turētie nebija apbruņoti, viņiem nebija klāt tālvadības un viņu mašīnā bumbas nebija. Tiesa pieņēma, ka kareivji domājuši, ka ir nepieciešams šaut uz aizdomās turētajiem, lai novērstu bumbas aktivizēšanu un daudzus cilvēku upurus. Viņu rīcība, paklausot komandieru pavēlēm, tādējādi uztverama kā galējā nepieciešamība, lai glābtu nevainīgas dzīvības. Tiesa nosprieda, ka valsts varas

pārstāvju rīcība, kas lietojuši spēku, lai veiktu ECK 2.panta 2.daļā norādītos uzdevumus, var tikt attaisnota, ja tie rīkojušies labā ticībā un bijuši pārliecināti, ka viņiem ir pamats to darīt, lai arī vēlāk izrādītos, ka šāds pieņēmums bijis kļūdains. Ņemot vērā dilemmu, kuras priekšā atradās Apvienotās karalistes varas iestādes, kareivju rīcība pati par sevi neizraisīja 2.panta 2.daļas pārkāpumu.

Kas attiecas uz pretterorisma operācijas organizāciju un kontroli, tiesa konstatēja, ka varas iestādēm bijis nodoms apcietināt aizdomās turētos, ka šiem kareivjiem bija jau iepriekš nācies veikt apcietināšanu un ka bija meklēta vieta, kur aizdomās turētos pēc apcietināšanas varētu ievietot. Tiesa uzstādīja jautājumu, kādēļ viņi netika apcietināti uz robežas tūlīt pēc ierašanās Gibraltārā un kāpēc tika pieņemts lēmums neapturēt viņu došanos uz Gibraltāru, ja bija aizdomas, ka viņi tur veiks terorisma aktu. Tā kā laikus bija ziņas par teroristu nodomiem, tad varas iestādēm bija iespēja noorganizēt viņu apcietināšanu. Gan drošības spēkiem, gan Spānijas varas iestādēm bija gan aizdomās turēto fotogrāfijas, gan zināmi viņu vārdi, kā arī pieņemtie vārdi. Tālāk tiesa atzīmēja, ka varas iestādes nepamatoti izdarījušas vairākus būtiskus pieņēmumus. Tie būtu: bumba tiks aktivizēta ar tālvadības palīdzību, nospiežot pogu; viņi centīsies aktivizēt bumbu, ja sastapsies ar drošības dienesta spēkiem, viņi ir bruņoti un šķiet, ka lietos ieročus, ja sastapsies ar drošības dienesta spēkiem. Šajā gadījumā visi šie būtiskie pieņēmumi, izņemot to, ka teroristi plāno uzbrukumu, izrādījās kļūdaini. Pēc tiesas domām, netika ņemti vērā samērā daudzi apstākļi, izdarot arī citus pieņēmumus. Piemēram, tā kā terora akts netika gaidīts līdz 8.martam, kad bija paredzēta sarga maiņas ceremonija, pastāvēja tikpat liela iespēja, ka trīs teroristi ir izlūkošanas operācijā. Turklāt ir maz ticams, ka aizdomās turētie būtu gatavojušies eksplodēt bumbu, tādējādi nogalinot daudzus civiliedzīvotājus, tā kā divi no viņiem pastaigājās robežas tuvumā, kas palielināja viņu risku tikt apcietinātiem. Arī pieņēmums, ka, sastopoties ar drošības spēkiem, tālvadība (raidītājs) viņiem ļaus nekavējoties eksplodēt iedomāto bumbu, nešķiet ticams. Bez tam, pat ja pieņem, ka ĪRA iemaņas bumbu izgatavošanas tehnoloģijā ir labas, tomēr, attēlojot tālvadību kā ierīci, kurai būtu jānospiež tikai viena poga, tās būtība tiek pārāk vienkāršota. Turklāt satraukumu radīja tas, ka pieņēmums "iespējamā automašīnā ievietotā bumba" kareivjiem tika pasniegts kā fakts, ka tur ir bumba. Sakarā ar to, ka netika pieļautas citas varbūtības, kā tikai tā, ka noteikti pastāv šī bumba, kuru var eksplodēt ar pogas nospiešanu, kareivjiem A, B, C un D šie pieņēmumi tika pasniegti kā skaidri zināmi fakti, tādējādi spēka pielietošanu padarot gandrīz neizbēgamu. Tiesa uzskatīja, ka iepriekšminētās neprecizitātes, kuru pamatā bija nespēja paredzēt kļūdas robežu, pastāvēja kombinācijā ar kareivjiem mācībās iemācīto, ka, ja reiz sāks šaut, tad jāturpina šaušana, līdz aizdomās turētie ir beigti. Kā pirmstiesas izmeklēšanā atzīmēja pulkvedis, visi četri kareivji šāvuši, lai nogalinātu aizdomās turētos. Tas bija pretrunā ar varas iestāžu pienākumu respektēt aizdomās turēto tiesības uz dzīvību un ar lielāko rūpību izvērtēt esošo informāciju, pirms nodot to tālāk kareivjiem, kuri, lietojot šaujamieročus, neizbēgami nogalinās aizdomās turētos. Šo apstākļu ietekmē kareivjiem trūka piesardzības šaujamieroču lietošanā tādā mērā, kādā tas būtu nepieciešams izpildvaras pārstāvjiem demokrātiskā sabiedrībā, pat pret aizdomās turētiem

bīstamiem teroristiem. Tādējādi varas iestāžu kļūda izraisīja pietiekamas rūpības trūkumu pretterorisma operācijas organizēšanā un kontrolē.

Galarezultātā, ņemot vērā lēmumu neatturēt aizdomās turētos no iebraukšanas Gibraltāra teritorijā, varas iestāžu nespēju pieļaut varbūtību, ka viņu pieņemumi varētu izrādīties kļūdaini un automātiski novestu pie triju aizdomās turēto dzīvības atņemšanas, ja kareivji atklātu uguni, tiesa netika pārliecināta, ka triju aizdomās turēto dzīvības atņemšana uzskatāma par spēka pielietošanu, aizstāvēt personas pret nelikumīgu vardarbību, nepārsniedzot galējās nepieciešamības robežas ECK 2.panta 2.daļas (a) apakšpunkta kontekstā. Tādējādi tiesa izsprieda, ka ir ECK 2.panta pārkāpums. Kas attiecas uz ECK 50.panta piemērošanu par taisnīgas kompensācijas sniegšanu, tiesa nolēma nepiespriest kompensāciju, tā kā trīs aizdomās turētie teroristi, kuri tika nogalināti, bija nodomājuši novietot bumbu Gibraltārā. Tādējādi tika noraidīta prasītāju prasība par zaudējumu atlīdzību. Tomēr tiesa piesprieda naudas summu, kura sedza Strasbūras tiesas izdevumus.